Arap Aleviliği (2) (Nusayrilik)

Volkan Ertit
volkanertit@gmail.com

Yayımlanma Tarihi:
2 Temmuz 2025

İndirilme Tarihi:
05.11.2026

Önerilen Atıf: Ertit, Volkan (2025). Arap Aleviliği (2) (Nusayrilik). Alevi Ansiklopedisi — ISIL: DE-4607. https://doi.org/10.68413/alevian siklopedisi.juh8s (Erişim Tarihi: 05.11.2026)

Alevi Ansiklopedisi, **Kütüphaneler ve İlgili Kuruluşlar için Uluslararası Standart Tanımlayıcı** kapsamında **ISIL: DE-4607** koduyla kayıtlıdır.

ISSN 3055-9928

ISIL URI /isil/DE-4607

LOBID
lobid.org/organisations/DE-4607

Permalink id.zdb-services.de/resource/organisations/DE-4607

Adres: Alevi Ansiklopedisi
Körnebachstr. 49-51, 44143 Dortmund

info@aleviansiklopedisi.com

Özet
Nusayri-Aleviliği (Arap Aleviliği), İslam'ın Şii geleneği içerisinde ezoterik ve bâtınî (içsel) yorumlara dayalı özgün bir inanç sistemidir. 9. yüzyılda Muhammed bin Nusayr'ın öğretileri etrafında şekillenen bu gelenek, "Ma'na-İsm-Bab" (Öz-İsim-Kapı) üçlemesine dayanır. Bu yapıda Ali ilahi özü, Muhammed onun zahirdeki tezahürünü, Selman-ı Farisi ise aracı figürü temsil eder. Nusayrileri diğer İslami gruplardan ayıran en belirgin özellik, ruhun ölümsüzlüğüne ve farklı bedenlerde dolaşımına (tenasüh) olan inançlarıdır. Tarihsel olarak baskıya ve dışlanmaya maruz kalan Nusayriler, inançlarını koruyabilmek için takiyye (dinsel inançlarını gizleme) uygulamasına başvurmuşlardır. Ezoterik bilgi, yalnızca erkek ergenlere özel başlatma ritüelleriyle aktarılır. Topluluk iki ana mezhebe ayrılır: Ay'a kutsiyet atfeden Kilâziyye ve ay kültünü reddeden Haydariyye. Suriye'de ağırlıklı olarak Kilâziyye, Türkiye'de ise Haydariyye mezhebi etkindir. Nusayri toplumunda dinsel ve toplumsal yaşam iki kuruma dayanır: Şeyhlik (dinsel otorite) ve "amcalık" (başlatıcı rehberlik). Şeyhler dini otoriteyi temsil ederken, "dinî amcalar" genç erkekleri başlatma sürecinde rehberlik eder. Coğrafi olarak bu topluluklar başta Suriye'nin Lazkiye bölgesi olmak üzere Türkiye'nin Hatay, Adana ve Mersin illerinde yoğunlaşmıştır. Kimlik tartışmalarına rağmen Nusayrilik, özellikle Ali'ye ilahi nitelikler atfetmesi, tenasüh inancı ve gizli ibadet pratikleri gibi yönleriyle, Anadolu Aleviliğinden teolojik ve ritüel düzeyde ayrılır. Tarihsel mücadeleler sürecinde bir mezhepten kapsamlı bir yaşam biçimine dönüşen Nusayrilik, İslam'ın heterodoks yorumları arasında özgün bir yere sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Alawite, Esoteric Interpretatiton, Kilaziyye-haydariyye, Meanin-name-gate, Nusayrism, Sheikhood, Taqiyya, Unclehood

---

Tanım ve Köken

Nusayrilik ya da diğer adıyla Arap Aleviliği, İslam dünyasında Şiîliğin ezoterik (gizli) ve bâtınî (Kur'an-ı Kerim ayetlerinin görünür anlamlarının dışında daha derinde gerçek anlamları olması) yorumlarına dayanan, özgün bir inanç sistemidir. Topluluk adını dokuzuncu yüzyılda yaşamış Ebû Şu'ayb Muhammed bin Nusayr el-Bekri el-Nümeyri'den

Telif Hakkı © 2026 Alevi Ansiklopedisi ve yazar(lar)a aittir. Aksi belirtilmedikçe Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC-ND 4.0) kapsamında yayımlanmıştır. Her türlü kullanımda uygun atıf zorunludur. Ticari kullanım, değişiklik, çeviri veya yeniden yayın için Alevi Ansiklopedisi ve/veya yazar(lar)ın yazılı izni gereklidir.

alır. Tarihsel süreç içerisinde baskılara ve dışlanmaya maruz kalmış olan Nusayriler diğer topluluklardan kendilerini ayıran ritüelleri ve öğretileri sebebiyle heterodoks İslam yorumları arasında görülür. Grubun üyeleri 1920'lere kadar Nusayri olarak bilinirken, 1920'lerden sonra İran'lı din alimlerinden fetvalardan sonra isimleri Alavi'ye (ing. Alawi) dönmüştür (Prochazka-Eisl & Prochazka 2010). Türkiye'deki Nusayiler ise kendilerini ya Arap-Alevisi ya da Alevi olarak tanımlamaktadırlar. Ancak bu adlandırma sebebi ile Anadolu Alevileri ile karıştırılmamalıdırlar. Zira bu iki Alevi gelenek tarihsel olarak kesişmemekte ve aynı zamanda farklı ritüellere ve toplumsal kurumlara sahiptirler.

Nusayrliğin temel metinleri ve sistemli öğretisi özellikle Muhammed b. Nusayr öldükten sonra Ebu Abdullah el-Hüseyin ibn Hamdan el-Cunbalani el-Hasibi (el-Hasibi) ve Ebû Saîd Meymûn b. Kasım et- Taberânî (et-Taberânî) (Bella 2012) tarafından derlenmiş ve sistemleştirilmiştir. Nusayriler heterodoks İslam yorumuna sahip olmalarından dolayı bölgelerini yönetenler tarafından ya baskıya maruz kalmış ya da dışlanmışlardır. Bu nedenle Nusayriliğin inanç öğretileri/metinleri genellikle sadece inisiye edilmiş bireylerle paylaşılmış; öğretiler sözlü kültür aracılığıyla korunmuştur. Ancak bu eserler 2006 yılında Lübnan'da Ebû Mûsâ el-Harîrî tarafından neşredilen Silsiletü 't-Turasi'l-Alevî: Resâilü'l-hikme'l-Alevîyye adlı ciltler ile geniş kitlelere ulaşmıştır (Erdoğdu 2022).

Üçlü Teolojik Yapı: Mânâ – İsim – Kapı

Nusayrî inancı üçlü bir teolojik yapıya sahiptir. Bu yapı genellikle şu biçimde formüle edilir: Manâ-İsim-Kapı (Ma'nâ-İsm-Bâb). Manâ, ilahi öz anlamına gelir ve Tanrı'yı temsil eder. Nusayriliğe göre bu mana, Ali b. Ebu Talib'te zuhur etmiştir. İsim ise Tanrı'nın görünür hâli olan kelâmıdır ve Muhammed olarak kabul edilir. Kapı ise yaratıcı ve beşer arasında aracı rolünü oynayan kişiye denir ve Nusayri üçlemesinde bu kişi Selman-ı Farisiye'dir. Fark edileceği gibi, bu inanç aslında Tanrı'nın başkaları aracılığı ile kavranabileceği üzerine kuruludur. Burada vurgulanması

gereken esas husus şudur. Ali tanrı değil, tanrının zuhul ettiği varlıktır.

Tenasüh İnancı:

Nusayriliğin bu üçlü teolojik yapısının yanında onu diğer İslam dairesi içerisinde yer alan birçok gruptan ayıran özelliği ise tenâsüh yani ruh göçü inancına sahip olmasıdır. Nusayriler insan ruhunun ölümsüz olduğunu, ölümden sonra başka bir bedene geçileceğine inanırlar. Hatay ve Adana bölgelerinde halen başkasının bedeninde dünyaya gelmiş kişilerin hikayeleri anlatılır ya da hali hazırda kendisi öldükten sonra başkasının bedeninde dünyaya gelmiş olanlar bunu yakınları ile paylaşır (Friedman 2010).

Takiyye

Nusayriler takiyye yapmayı inançlarının bir gereği olarak görürler. Sahip oldukları sırrın açıklanması topluluktan dışlanmakla sonuçlanır. Sır sadece inisiye olmuş erkeklere açıklanır ve sırrı açıklamaması için sayısız yemin ettirilir. Nusayrilerin takiyyesi tarih boyunca dışlanmalarının, baskıya maruz kalmalarının ve toplumsal alandan dışlanmalarının bir tür sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, teolojik sırların onu sadece hak edenlere verileceği yönündeki bir anlayış da takiyyenin yaygınlaşmasına vesile olmuştur. Bu sebeple Nusayriliğin temel metinleri sınırlı dolaşıma sahiptir ve toplumda herkes aynı bilgi düzeyine sahip değildir.

İki Mezhep, İki Yorum

Nusayrilik kendi içinde yorum farkından dolayı iki ana mezhebe ayrılmıştır: Kilaziyye ve Haydariyye. Bu iki mezhep temel inançlarda benzerlik gösterse de bazı sembolik yorumlar ve toplumsal uygulamalarda farklılaşmalar mevcuttur. Bu farklılaşmalar kendi içlerinde bazı irili ufaklı çatışmaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Temel inanç farklılaşması ise ayın kutsallığı üzerinedir. Kilaziyye mezhebi ayı kutsarken, Haydariyye mezhebi bu inanca karşıdır. Ayrıca namaz sırasında bazı el hareketleri farklı şekilde yapılır. Suriye’deki Nusayrilerin çoğunluğu Kilaziyye

mezhebindenken Türkiye'de ise Haydariyye mezhebinin ağırlığı söz konusudur (Shannak 2022).

Şeyhlik ve Amcalık

Nusayrilikte öne çıkan iki toplumsal kurum bulunmaktadır: "Hocalık/Şıhlık (Şeyhlik)" ve "Amcalık". Bu iki kurumun temel işlevleri dinsel bilgilerin yeni kuşaklara aktarımını ve toplumsal düzenin sağlanmasını içermektedir. Bu iki kurum da erkek merkezli sert bir hiyerarşik yapıya sahiptir. Şıhların en üst düzey dini bilgiye sahip kişiler oldukları kabul edilir ve şıhlık babadan oğula geçmektedir. Şıhlar dinî metinlere hakim olmalarının yanında aynı zamanda toplumsal anlaşmazlıklarda yer yer hakemlik yapan, dinî ritüelleri yöneten ve inançla ilgili danışılan kişi pozisyonundadırlar. Ancak vurgulanmalıdır ki, hocalar belirli bir bölgenin manevi rehberliğini üstlenseler de Nusayrilikte şıhların resmi bir cemaati bulunmamaktadır. Nusayriler aynı anda farklı şıhlarla iletişim halinde olabilir; düzenleyecekleri namaz organizasyonuna önderlik etmesi için farklı zamanlarda farklı hocaları davet edebilirler. Şıhlar aynı zamanda inisiye sürecinin başat aktörlerindendir ve Nusayri sırrını ritüeller eşliğinde "dinden amcaya" ve ondan Nusayri namazını öğrencek talibe (telmize) aktarırlar. Bir Nusayri erkek çocuğu ezoterik sırları öğrenmek ve topluluğun tam bir üyesi olabilmek için belli duaları, sembolleri ve öğretiye ait bilgileri öğrenmek durumundadır. İşte bu öğrenme süreci dinden amcanın evinde gerçekleşir.

Amcalık kurumu ergenlik dönemine erişen erkek çocukların Nusayriliğe adım atmasında ana rol oynamaktadır. Erkek çocuklarına 14-15 yaşlarında bir "dinden amca" tayin edilir. Bu amca, çocuğun hem dini gelişiminde rehberlik eder hem de toplumsal yaşamında örnek teşkil eder. Dinden amca ve o amcanın ailesi, telmiz için (namazı öğrenecek erkek çocuk) ikinci bir aile haline gelir. Kendi anne babasına gösterdiği saygıyı ve ilgiyi dinden amcasına ve onun eşine de göstermelidir. Dinden amcasının çocukları kendisinin dinden kardeşleri olacağı için dinden amcasının kızı ile evlenmesi yasaktır. Eğer evlenirlerse lanetleneceklerine inanılır.

Tarihsel ve Coğrafi Yayılım

Nusayriliğin ilk tohumları Basra-Küfe etrafında atılmış olsa da tarihsel olarak varlıklarını Levant'ın dağlık ve kıyı şeritlerinde sürdürmüşlerdir. Dış baskılardan korunmak amacı ile genellikle ulaşımı zor izole bölgelerde yaşamışlardır. Yüzyıllar boyunca homojen şekilde yaşamaları toplumsal hafızanın ve inanç aktarımının da sürmesine sebep olmuştur. Günümüzde Nusayrîlerin en yoğun olduğu bölge Suriye'nin Lazkiye bölgesidir. Türkiye'de ise Arap-Alevi olarak bilinirler ve üç ana ilde yoğunlaşmışlardır. Hatay (özellikle Samandağ, Antakya, Arsuz, Altınözü ve Defne ilçeleri), Adana (Akkapı, Yamaçlı, Karataş, Haydaroğlu gibi yerleşim yerlerinde), Mersin (Kazanlı, Karaduvar, ve Akdeniz ilçesinin kıyı mahallelerinde). Her ne kadar üç şehirde kümelenmiş olsalar da Hatay'daki Nusayrîler hem nüfus hem de geleneksel ritüel canlılık bakımından merkezî bir konuma sahiptir.

Kimlik Tartışmaları ve Teolojik Farklılıklar

Bazı Nusayrî bireyler kendilerini Aleviliğin bir kolu olarak görürken, bazıları mezheplerinin özgünlüğünü vurgulamakta ve Arap Aleviliği kavramını tercih etmektedir. Bu da topluluk içinde kimlik tartışmalarını tetiklemekte, kuşaklar arasında farklı aidiyet tanımlarını ortaya çıkarmaktadır. Ancak kendilerini nasıl adlandırdıklarından bağımsız olarak, Nusayrilik (Arap-Alevilik) Anadolu Aleviliği ile karıştırılmamalıdır. Her iki inanç sistemi için de Ali'ye beslenen muhabbet merkezi role sahip olsa da, teolojik, ritüel ve sosyokültürel açıdan önemli farklılıklar bulunmaktadır. Ali'de zuhur eden tanrı anlayışı, inisiye erkeklerin belli zamanlarda bir araya gelerek yaptıkları (kıldıkları değil, "yaptıkları") namaz, tenasüh inancı, şıhlık ve amcalık kurumları, kadının konumu ve kendilerine özgü dini bayramları ile ilgili olarak Nusayrliğin inanç esasları cem törenlerine, semaha, dede-mürşit-pir yapısına sahip Anadolu Aleviliğinden ayrılmaktadır.

Sonuç olarak, Nusayrîlik, tarihsel olarak İslam'ın ezoterik ve

bâtınî yorumları içinde özgün bir yere sahiptir. Asimilasyona uğramamak için yüzyıllar boyunca verdikleri mücadeleler onları süreç içerisinde bir mezhep olmanın ötesinde bir yaşam biçimi ve toplumsal bir dayanışma modeli olarak şekillenmiştir. Gizlilik baskılar artttıkça inancın esaslarından biri haline gelmiştir. Bu nedenle, Nusayrîliği ne klasik Şiîlik içinde ne de Anadolu Aleviliği'nin doğrudan bir uzantısı olarak değerlendirmek yeterli olacaktır. Aksine, Nusayrîlik, İslam geleneği içindeki heterodoks ve yerel sentezlerle şekillenmiş bağımsız bir öğreti olarak ele alınmalıdır.

Sonuç

Nusayrilik (Arap Aleviliği), İslam'ın bâtınî ve heterodoks yorumları içerisinde özgün ve kendi başına bir gelenek olarak öne çıkar. Muhammed bin Nusayr'ın öğretilerine dayanan ve *Maʿnā-İsm-Bāb* üçlü teolojisiyle sistematize edilen bu inanç, ilahi özün Ali'de tecelli ettiğini, Muhammed aracılığıyla görünür olduğunu ve Selman-ı Farisi ile insanlara ulaştığını savunan metafizik bir kozmoloji kurar. *Tenasüh* (ruh göçü) öğretisi ise ruhun ölümsüzlüğünü ve bedenden bedene geçişini vurgulayarak, Nusayriliği diğer İslam mezheplerinden belirgin biçimde ayırır. Tarihsel olarak baskı ve dışlanmayla şekillenen *takiyye* pratiği, hem bir hayatta kalma stratejisi hem de ezoterik bilginin kuşaktan kuşağa aktarım mekanizması olarak merkezi bir önem kazanmıştır.

Nusayrilik, dini bilgiyi ve toplumsal aidiyeti, erkek egemen iki temel kurum aracılığıyla aktarır: *Şıhlık* ve *Amcalık*. Bu iki kurum birlikte hem dini otoriteyi temsil eder hem de bireyleri topluluğa dahil eden ritüel süreci yürütür. Mezhep içindeki yorumsal çeşitlilik ise, özellikle ay kültü gibi sembolik ayrımlar etrafında şekillenen Kilâziyye ve Haydariyye kollarında görünür olur. Dış dünyada sıklıkla Anadolu Aleviliği ile karıştırılsa da, Nusayrilik inanç yapısı, ritüel düzeni ve kozmolojik yaklaşımı bakımından bu gelenekten belirgin biçimde farklıdır.

Suriye ve Türkiye'nin güney illerinde yoğunlaşan Nusayri toplulukları, tarihsel dışlanmışlık ve coğrafi yalıtım sayesinde

kolektif hafızalarını ve dinsel geleneklerini korumayı başarmışlardır. Topluluk içinde halen "Aleviliğin bir kolu" mu yoksa "bağımsız bir mezhep" mi olduklarına dair kimlik tartışmaları sürse de, Nusayrilik yalnızca bir inanç sistemi değil, aynı zamanda bütüncül bir yaşam tarzı ve dayanışma modeli olarak şekillenmiştir. Yüzyıllar boyunca süren asimilasyona direniş, onu yalnızca bir mezhep olmaktan çıkarmış; gizlilik, sözlü aktarım ve topluluk içi bağlılık ilkeleriyle inşa edilen dayanıklı bir dini yapı haline getirmiştir.

Kaynakça & İleri Okumalar

Başaran, Reyhan Erdoğdu. 2022. "Nusayrî-Alevî İnancında Tecellî Konusunun Kâsım et-Taberânî'nin Eserleri Doğrultusunda Analizi (Risâletü'l-Zuhûr ve'l-Bütûn ve el-Mesâil el-Hâss)." *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 11 (1): 550-563.

Friedman, Yaron. 2009. *The Nuṣayrī-ʿAlawīs: An Introduction to the Religion, History and Identity of the Leading Minority in Syria*. Leiden: Brill.

Procházka-Eisl, Gisela, ve Stephan Procházka. 2010. *The Plain of Saints and Prophets: The Nusayri-Alawi Community of Cilicia (Southern Turkey) and Its Sacred Places*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

Shannak, Omar M. 2022. *Nusayriliğin Alt Kolları*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi.

Tendler, Bella. 2012. *Concealment and Revelation: A Study of Secrecy and Initiation among the Nusayri-ʿAlawis of Syria*. Doktora tezi, Princeton University.

Yayıncı Notu: Bu yayında yer alan görüş, yorum ve veriler yalnızca ilgili yazar(lar)a aittir; Alevi Ansiklopedisi'nin, editörlerinin veya destekleyici kurumların görüşlerini zorunlu olarak yansıtmaz. Alevi Ansiklopedisi ve editörleri, içeriğin kullanımından doğabilecek sonuçlardan sorumlu değildir